

УДК 821.161.2:94(477)"1940-2014"

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-18>

«ВІЙНИ ПАМ'ЯТЕЙ» У РОМАНІ МАРИНИ ГРИМИЧ «ЛАРА»

"WARS OF MEMORIES" IN MARINA HRYMYCH'S NOVEL LARA

Даниленко Л. В.,

orcid.org/0000-0002-8617-6378

кандидат філологічних наук,

в. о. доцента кафедри гуманітарної освіти

Львівського національного університету природокористування

Стаття присвячена художньому осмисленню «війн пам'ятей» у контексті радянського минулого. У полі зору дослідниці роман «Лара» Марини Гримич. Ідейно-естетичне вираження проблеми проаналізовано на основі теорій посттоталітарної пам'яті. Простежено послідовний процес трансформації пам'яті: травма – терапія – відновлення. Виявлено вміння письменниці відтворювати реакції героїв на тоталітарне минуле: біль від пізнання забутих трагедій, прийняття страшної правди, самоствердження гідності. Описано протистояння поглядів на пережите через ностальгію за радянським спадком (відданість облудним наративам) і антиностальгію (стремління до прогресивних ідей).

Характеристика персонажів і специфічне тло подій охарактеризовано в зіставленні з романами М. Гримич «Клавка» і «Юра», пов'язаних із «Ларою» темою і сюжетом. Відзначено, що в попередніх текстах авторка більше уваги зосередила на повсякденні соціуму, а в третій книзі безкомпромісно викрила страшні злочини тоталітарного минулого, показала складний шлях пошуку правди. Сутність подолання глобальної всенародної травми вміщено в межі однієї родини або кола друзів, де безпам'ятство приховало найстрашніше – співжиття у спільному середовищі катів та жертв.

Зауважено, що велике значення в романі має час подій – рік Чорнобильської трагедії, коли розпад СРСР став безповоротним. У цей період почалася відкрите протистояння тоталітарної і анти тоталітарної пам'ятей.

Виявлено також поколіннєвий зріз у «війнах пам'ятей»: Клавка (старше покоління) свідомо проходить складну, але необхідну терапію пам'яті; Юра, Аніфе (середнє покоління) проживає помилки батьків і шукає свій шлях до істини; Лара (покоління молодше) відділяє себе від радянського існування, прагне змін.

Ключові слова: роман про радянське минуле, «війни пам'ятей», радянська ностальгія, антиностальгія.

The article is devoted to the artistic comprehension of the "wars of memories" in the context of the Soviet past. The researcher focuses on the novel Lara by Maryna Hrymych. The ideological and aesthetic expression of the problem is analysed on the basis of theories of post-totalitarian memory. The author traces the sequential process of memory transformation: trauma – therapy – recovery. The writer's ability to reproduce the reactions of her characters to the totalitarian past is revealed: the pain of learning about forgotten tragedies, acceptance of the terrible truth, and self-assertion of dignity. The author describes the confrontation of views on the experience through nostalgia for the Soviet heritage (devotion to false narratives) and anti-nostalgia (the desire for progressive ideas).

The characterisation of the characters and the specific background of events are described in comparison with M. Hrymych's novels "Klavka" and "Yura", which are related to "Lara" by the theme and plot. It is noted that in the previous texts the author focused more on the everyday life of society, and in the third book she uncompromisingly exposed the terrible crimes of the totalitarian past, showing the difficult path of searching for the truth. The essence of overcoming the global national trauma is contained within a single family or circle of friends, where forgetfulness has hidden the worst thing – living in a common environment of executioners and victims.

It is noted that the time of events in the novel is of great importance – the year of the Chernobyl tragedy, when the collapse of the USSR became irreversible. During this period, an open confrontation between totalitarian and anti-totalitarian memories began.

The generational cut in the "wars of memories" was also revealed: Klavka (older generation) consciously undergoes complex but necessary memory therapy; Yura and Anife (middle generation) live through the mistakes of their parents and seek their own path to the truth; Lara (younger generation) separates herself from Soviet existence and seeks change.

Key words: novel about the Soviet past, "wars of memories", Soviet nostalgia, anti-nostalgia.

Постановка проблеми. Тематика творів сучасної української прози широко представлена періодами радянського, кожен з яких увійшов у національну та історичну пам'ять як руйнівний, травматичний. Один із цих періодів – пізньорадянський, а саме час брежнєвського застою з економічним крахом, «залізною завісою», «холодною війною», атеїзмом, створенням універсальної спільноти – радянської людности. «Совки» ідеалізують брежнєвський час. На відміну від сталінського/ленінського терору представляють його як «щось тихе, спокійне» [2, 492–493]. Ця площина минулого викликає супротивні реакції в українському суспільстві доби незалежності – одні відчують відразу до спадку СРСР, а інші замилювання. Полярність свідомостей виявляє фатальність радянської травми нині – росія як уособлення СРСР, оголосила нову колонізацію України. «Вельми характерно, що «рятівники імперії» намагаються зберегти концепцію „радянського народу”», – зазначив професор Гарвардського університету Р. Шпорлюк у книзі «Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща» [14, 211]. Справді, одним із потужних інструментів агресії росія обрала ідеологію, на якій формувався радянський громадянин у минулому столітті. Підживлюють цю ідеологію непроговорені травми, ілюзії та ностальгія за радянським минулим неподоланого «совка». Влучно написав журналіст Р. Онишкевич: «Сьогодні, коли ворожі танки риють нашу землю, а виродки під червоними знаменами катують людей, як десятки років тому, тема ностальгії за Радянським Союзом, як не дивно, продовжує жити в мізках недалеких українців» [8]. Проблема перебуває нині в особливому загостренні «війн пам'ятей». Вивчення полярності свідомостей у контексті стосунків з пам'яттю про радянське минуле важливе для розкриття геополітичних зсувів, завданих війною, та для пояснення ролі звичайної людини в творенні історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема контрасту/конфлікту цінностей пострадянського суспільства стала об'єктом широкого обговорення в гуманітарних студіях. У книзі «Доба безумства. Занепад і кінець Радянського Союзу» («Age of Delirium: The Decline and Fall of the Soviet Union») американський журналіст Д. Саттер вказав на причини формування абсолютно різних суспільних свідомостей у СРСР, серед яких: руйнація «морального центру цілої нації», «психічне калічення людей», створення «герметично замкненого простору, в якому марксизм-ленінізм вважався найвищою істиною», перетворення «радянського життя у якийсь маскарад» [12, 37–38]. «Цей обов'язковий ментальний світ режиму було нав'язано громадянам СРСР, – пише Д. Саттер, – і він розколов їхню свідомість, наслідком чого стало явище, відоме як „подвійна свідомість” – те, що Джордж Орвелл назвав „двоєдумністю” (doublethink)» [12, 38]. Німецький історик К. Шльогель у книзі «Археологія комунізму» (Archäologie des Kommunismus oder Russland im 20. Jahrhundert. Ein Bild neu zusammensetzen) конкретизує представників цього явища: ті, що підлягають процесу «самомузеїфікації» («совки»), і ті, що «піднімаються проти цієї самомузеїзації» [13, 48]. У праці «Пошуки Східної Європи» Я. Поліщук аналізує різні реакції людей пострадянського суспільства на попередній досвід: «Від вибору властивої форми ностальгічних настроїв залежить, чи прощання з минулим супроводжується легко-іронічною меланхолією, чи отруйним песимізмом і депресією, чи буде наповнене гучною риторикою, яка в новій добі втрачає первісні смисли й підлягає ресемантизації» [9, 125]. Подібне відбувається в поведінці не тільки представників колишнього радянського народу, а й громадян інших країн, що пережили комунізм. Польська літературознавиця К. Станчак-Вісліх звертає увагу на різненість сприйняття періоду Польської Народної Республіки співвітчизниками і виділяє такі реакції на минуле: «ностальгічні спогади», «спонтанне захоплення», «ненависть», «насмішки» [15, 150]. Формування суперечностей у поглядах на комуністичне минуле можна вважати явищем закономірним: з одного боку ностальгію пов'язують зі спогадами про молодість, і при цьому люди відмовляються від пригадування неприємних деструктивних моментів, з іншого – бажання відновити стерту пам'ять стає принциповим заради успішного майбутнього.

Суперечності свідомостей у контексті пам'яті А. Киридон пропонує розглядати через поняття «війн пам'ятей», яке формується «в суспільствах, що пережили крах репресивних –

тоталітарних чи авторитарних – режимів» [7, 139]. Такі режими (насамперед радянський) витісняли національну та історичну пам'ять, насаджуючи фальшиві ідеї та ідеали. У час розпаду тоталітарної системи стає помітною несумісність різних пам'ятей. «„Витіснена пам'ять/спогад” можуть систематично викликати неадекватну поведінку суб'єкта. Відтак неминучою видається бурхлива реакція тих, хто страждає від травматичних спогадів, на події сучасного», – пояснює А. Киридон [7, 140].

У культурно-історичному українському середовищі існує термін «битва пам'ятей». 2019 р. у Києві в Музеї Івана Гончара було представлено виставковий проєкт «Битва пам'ятей: міти та реалії радянської доби» (організатори Український інститут пам'яті, Музей міста Кам'янського за підтримки Українського культурного фонду). Виставка демонструвала «прірву» між уявленнями про минуле в СРСР, – тим, що «будувала радянська пропаганда та підтримує сучасна російська», і тим, яким «це минуле було насправді» [2, 492]. В. В'ятрович, один із авторів проєкту, пояснив назву так: «Битва як протистояння, що не завершилося з розвалом „совка”» [2, 492].

«Війни пам'ятей» або «битви пам'ятей» не можуть продовжуватися вічно, адже суспільство, розвиваючись, прагне позбутися травм минулого і жити з демократичними цінностями. Як зауважила О. Пухонська, «пережита травма, що не була пропрацьована, має здатність породжувати страх перед поверненням болю» [11, 25]. «Терапевтичну дію тут може виконати знання істини чи пізнання правди», – наголошує А. Киридон [7, 140].

Проблема суперечності свідомостей наскрізна в сучасній українській прозі про радянське минуле. На основі протистоянь загострені художні конфлікти і характери персонажів, побудована опозиція образів-символів і деталей, що наповнюють часопростір.

Мета дослідження. В основу статті покладено літературознавчий аналіз «війн пам'ятей» у романі-сиквелі М. Гримич «Лара». Для розкриття заявленої проблеми вирішуються такі завдання: дослідити художнє вираження суперечностей свідомостей у посттоталітарному середовищі; простежити трансформацію пам'яті: травма – терапія – відновлення; описати протистояння реакцій на минуле: ностальгія за радянським спадком – антиностальгія.

Виклад основного матеріалу. Життя в СРСР як травма, що потребує терапії, переосмислене письменницею М. Гримич у книгах «Клавка», «Юра», «Лара». У романі «Клавка» (2019) розповідається про перші повоєнні роки в Києві та життя творчої інтелігенції, насамперед письменницької, коли утриматися між совістю і постановами КПРС виходило не всім. Роман «Юра» (2020) репрезентує 1968 рік – час підступних дій влади Брежнєва проти свого народу (розправи з шістдесятниками, контролювання життя студентської молоді, військове вторгнення в Чехословаччину). «Лара» (2022) – твір про переломний в історії 1986-й рік, рік Чорнобильської трагедії. Основними в усіх тих творах є час і пам'ять, що увиразнюють стосунки персонажів, вказують на суперечності – глобальні й персональні.

Вибір часопростору в романі М. Гримич «Лара» важливий для переосмислення пізньорадянської доби та краху СРСР. О. Ірванець передбачав появу третьої книги авторки, події якої мали б відбуватися у другій половині 1980-х рр.: «Теж час прецікавий у новітній нашій історії! Юра вже дорослий, близько сороківки, Клавка вже пенсіонерка, але ще жива й енергійна, перші мітинги з жовто-синіми прапорами, Товариство української мови, потім – Народний Рух! А син і мати можуть ще чимало» [6]. Справді, М. Гримич продовжила історію життя Бакланових, по-своєму розширивши опцію родинних таємниць.

Чорнобильська тема в романі «Лара» знакова, адже це той вимір, у якому чітко проступають рушійні сили між радянськими і пострадянськими буттям та мисленням. Аварія на Чорнобильській АЕС – це і травма, і терапія, і одужання пам'яті водночас. Заподіявши геополітичне лихо і намагаючись замовчати його, СРСР виніс собі вирок – остаточний розпад. «Чорнобиль», за Т. Гундоровою, – це «символічна подія, яка підважує ту сучасність, що склалася у пізньосоветську добу» [5, 14]. Ознаки тієї доби – «розчарування у модернізації по-соціалістичному, яку

понад пів століття тут здійснювали за допомогою насильства над індивідуальною свободою, визискуючи розумові та фізичні сили» [5, 14]. Чорнобиль одномоментно відділив правду від брехні, виробив «підвищений цинізм відносно радянської влади», – підкреслила американська антропологиня К. Ваннер [1, 68]. Хронотоп Чорнобильської трагедії в романі «Лара» став основою розкриття проблеми пам'яті.

Час у книзі все ж не обмежений 1986-м роком. За рахунок протяжних екскурсів досягаються періоди сталінських репресій 1930-х рр., Другої світової війни, зокрема депортація кримських татар 1944 року. Авторка поєднує реальний час і минуле, що забезпечує осмислення тягlosti покоління і конфлікту світоглядів, формування протилежних сил в одній спільноті.

Серед образів часопростору – районний центр Александровське Томської області. Наприкінці квітня 1986 року, через поширення радіації в Києві туди змушена приїхати Клавка з онукою Ларою (в селищі давно проживає Юрин прийомний син Федір). Увагу сконцентровано на «відрізаному від світу» населеному пункті тайги. Це спосіб зосередитися на сталінських і брежнєвських злочиннях. Втручання людини в природу наприкінці ХХ ст. (розбудова територій побіля Обі, через яке обвалюються її береги) відкриває страшні таємниці – захоронення в'язнів сталінських концтаборів. Описи знахідок шокує інформативні. М. Гримич розраховує на витриману психіку читача, оскільки не збирається приховувати жахіть: «...На катерах повно міліції і кадебешників, і вони виловлюють прямісінько з води трупи людські, тільки ті трупи деформовані, сплющені – такі пласкі, неначе по них пройшовся танк, і муміфіковані... Трупи складені штабелями. Причому викладені шарами: шар трупів – шар вапна, шар трупів – шар вапна» [4, 44–45]. Авторка наголошує на тому, що минулий та реальний час не розділені, вони є суцільним простором великого злочину: операція КДБ полягає не в переповненні рештків тіл жертв НКВС, а в їх повторній ліквідації – затопленні в річці. Образи трупів символізують знищену пам'ять, забуття. В осмисленні радянського минулого сутнісна категорія замовчування травматичного досвіду: «Старожили тримають язик за зубами. Колишні спецпоселенці – також» [4, 80]. Однак у підсвідомості людей існує інший вимір сприйняття минулого – спогади, переживання, спостереження, здогадки, спілкування. Це підтверджується посилом на образи-символи – «випадкове словечко, що випурхнуло з вуст місцевих»; «знайдені гнілі залишки бараків»; «розсипані людські кістки і черепи», «непозначений на карті хутір відлюдник» [4, 80]. Авторка ілюструє факти, деталізує розповіді очевидців, показуючи їхнє ставлення до спогадів-розсекречень.

Конфлікт між репресіями пам'яті і її реабілітацією складний, незручний, але нестримний і необхідний як подолання травматичного стану. Якраз за такого розподілу сил відбуваються «війни пам'ятей» і, як наслідок, «формується складна спільнота з доволі високим імперативом обов'язку „пам'ятати“» [7, 141]. Клавка проходить через «війну пам'ятей» болісно, але не відмовляється від того шляху і стає частиною спільноти, що прагне відновити забуте. Вона належить до покоління, чиє одужання ускладнене «надлишковим емоційним перевантаженням» і подоланням «психологічних бар'єрів та змін асоціацій» [7, 142]. М. Гримич зосереджує увагу саме на Клавці, щоб виразніше відтворити подолання задоволеної травми пам'яті.

Письменниця весь час інтригує надзвичайними відкриттями і шокуючими враженнями. Наслухавшись розповідей про сталінські злочини, Клавка наблизилась до важкої правди про друга сім'ї – генерала Борового, колишнього коханця її вірної подруги, дитячої письменниці Єлизавети Прохорової. Особисте розслідування – специфічна форма пізнання, з емоціями, покладанням на інтуїцію, фіксуванням деталей і вдумливим аналізом. Ще проводжаючи Клавку до Томської області, Єлизавета говорила: «Щось там мій Боровий накоїв, гад, таке, після чого півроку переховувався в тайзі. Назіно – є там таке місце. Ти дізнайся все про нього, потерєбі месних, попитай, що там сталося в тридцятих» [4, 91]. Опинившись у селі Назіно, Клавка почула про страждання «деклассированных» в'язнів у спеціально створеному для них таборі на Острові Смерти. Вона «приміряла особу Борового до персонажів цієї трагедії» [4,

99]; уявляла ситуації, в яких той міг діяти. Психологічний стан Клавки увиразнює смисли травмованої пам'яті і процес складної терапії: відчуває «напад дрижаків», «щулилася», її «коло-тило зсередини», «видавалося, що її немовби якась гиря тягне на дно каламутної, густої трясовини» [4, 101–102]. Жінка послідовно вилаштовує спогади, пригадує свій останній візит до Борових: «Він старий, п'яний і в мокрих штанях – лежав на дивані, стогнав і верз, смикаючи непаралізованою частиною рота: „Если бы я мог вернуть время вспять”» [4, 102]. Акцент на особистій трагедії посилюється свідченнями місцевих в Назіно, що й стає розгадкою таємниці – інструктор-пропагандист Наримського окружного ВКП(б) Боровий просив звільнення невинних лікарів, учителів, службовців, написавши лист до Сталіна. Людей таки вивезли з острова, а Борового виключили з партії. Таким чином відкривається важкий секрет однієї людини та утверджується перемога пам'яті.

Ще одна драматична історія пов'язана з переоцінкою минулого середнім поколінням, а саме Юрою та його дружиною Аніфе, Лариною матір'ю. Особисту локальну травму осягнуто через трагедію кримсько-татарського народу. Так само, як і в історії з Боровим та сибірськими таборами, поступово відкривається правда про причетність старшого Бакланова до подій у Криму 1944 року, зокрема до депортації родини його майбутньої невістки. Спочатку авторка повідомляє про знайдену Юрою та Аніфе автобіографію батька із записом «1944, май – декабрь, г. Бахчисарай, главный уполномоченный по делам расследования фактов мародерства» [4, 145], потім зосереджує увагу на реакції Аніфе – вона «зазирнула через плече й остовпіла» [4, 145], а далі розповідає про вчинок-помсту Аніфе – втечу і загибель.

Закладений конфлікт послідовно розвивається через душевний стан і поведінку Юри. Його усвідомлення правди складається з багатьох чинників (арсеналу у «війні пам'ятей»): *фатальні здогадки* (несподівана опіка старшим Баклановим прийомного Юриного сина, першої дитини Аніфе); *просторові екскурси в минуле* (перебування разом з Аніфе в узбецькому Маргілані, написання листа в Політбюро ЦК КПРС про повернення кримських татар у Крим); *неприємні спогади про особисте* («Юра в дитинстві соромився батька, бо той був старшим від батьків його ровесників... А в Бакланові-старшому відчувалась якась зашкарублість, якась закам'янілість..., він був схожий на ті монументи комуністичним лідерам, яких було понатикано по всьому Радянському Союзу» [4, 178]); *почуття провини* аж до саморуйнації; *приховування* від Лари її справжнього імені та походження.

Драматизм, яким охоплені події роману, передає стан тих, хто пізнає страшну правду. М. Гримич свідомо створила ситуацію трагічного конфлікту в колі однієї родини, розставила сили ворога і жертви в несподіваній і не вигідній для них позиції – в домашньому затишку. Так загострюються почуття страждань і втрати. Якщо в попередніх романах «Клавка» і «Юра» письменниця «акцентує не на ідеологічних котурнах та суспільних подіях, а на приватних людських відносинах», «прагне осягнути компроміс між крайнощами, які маркують тему радянського побуту» – «дискредитацією» та «замилуванням» [10, 205], то в «Ларі» на тлі повсякдення вона більше заглиблюється в тему тоталітарних злочинів радянської держави, виявляє гострі конфліктні сторони в стосунках із пам'яттю.

М. Гримич демонструє трансформацію цінностей, що проживають усі персонажі. Стресове пізнання правди приводить до гідного просвітлення, утвердження «індивідуальної свободи», що є визначальним у подальшому житті, на переломних віхах історії.

Інтерпретація радянського минулого в сучасній прозі «здебільшого засадничо анти-ностальгійна» [3, 41], – зазначила Т. Гребенюк, маючи на увазі і романи М. Гримич. Вдаючись у «Ларі» до своїх улюблених описів приміщень та ландшафтів, письменниця візуалізувала протистояння світобачень. Для цього створила відповідні ситуації-конфлікти, в яких риси характерів стають промовистими. Особливого значення вона надала місцю, що пов'язане з історичними подіями та символами минулого. Це Крим 1987 року, куди приїхали на відпочинок родина Бакланових з друзями.

Авторка відтворює Крим перехідного часу, коли усталені радянські традиції і наративи вже не можуть суміщатися з новими ідеями. Для громадян СРСР Крим ще асоціюється із «всесоюзною здравницею, ну і ще трохи з Ялтинською конференцією, Мамаєвим курганом і Чеховим, який лікувався там від чахотки...» [4, 196], а фраза «Сталін виселив татар з Криму в 1944 році» звучить «як якась фантазмагорія» [4, 196–197]. Подорож до Криму – ілюстрація загального плану радянського буття, що наблизилося до свого розпаду. Екскурсійні маршрути, давні легенди, історичні й духовні пам'ятки відкривають нові істини й стають індикаторами цінностей. Символом розриву життєвих орієнтирів постають дві групи туристів, що очікують екскурсійні автобуси під знаменитим прадавнім платаном. Одна група невелика (в ній старші й молодші Бакланові, Федченки, Остафійчуки) збирається відвідати Ханський палац, щоб наблизитися до давньої історії Криму. Це інтелектуали, духовно багаті люди, які визначили своє місце поза імперією і прагнуть пізнавати правду, приховану від них раніше. Інша група – цілий натовп, що їде на Мамаїв курган. Це «совки», яким зручно жити у штучному радянському «щасті», з насадженими ідеями комуністів. М. Гримич демонструє, як пам'ять «совків» живиться «тягарем мрій», «залишковими аспектами радянської культури, які людям важко відкинути» [1, 57]. На прикладі контрастних художніх образів (двох груп туристів) підкреслено несумісність світів.

Суперечності пам'ятей добре помітні в реагуваннях молодого покоління, яке вже не мислить себе радянським: «Я взагалі дивуюся інтересу до цієї нафталінової теми... За кордоном давно вже закрили тему Другої світової війни... А тут ця ваша „велика вітчизняна війна” вже замахала...» [4, 202], – говорить Лесик Федченко; «Я взагалі не розумію: навіщо їхати туди, де ти зможеш побачити те саме, що розкидано по всіх куточках Радянського Союзу, замість відвідати щось екзотичне» [4, 202], – дивується Лара Бакланова. У позиції молоді чітко виявлено нову реакцію на радянський спадок – антиноста́льгію. Тут і внутрішнє сприйняття («дивуюся», «не розумію»), і насмішкувата характеристика («нафталінові теми», «ваша „велика вітчизняна війна” вже замахала») і зважені аргументи.

Висновки. Терапія пам'яті, а саме подолання постколоніальних травм, сприяла глобальним суспільним потрясінням, що представлено в романі М. Гримич «Лара». Зміст, ідеї та система образів книги вибудовані за принципом контрасту інтересів та цінностей, що чітко розділяє конфліктні площини світобачень.

У творі виявлено зіткнення трагедій минулого і нової післячорнобильської свідомості. Глобальні проблеми авторка увиразнила на локальних площинах – середовищі близьких людей, стосунках однієї родини. Проблема «війн пам'ятей» демонструє протилежні сили: час (період сталінських репресій, депортація кримських татар 1944 р. – Чорнобильська трагедія 1986 р., доба суспільного пробудження і краху СРСР); вороги – жертви; забуття – пригадування; носта́льгія – антиноста́льгія. Письменниця відобразила шлях героїв до утвердження правди: від колоніальної травми через складну терапію пам'яті.

Протистояння пам'ятей у контексті радянського колоніалізму має широкий простір для подальшого обговорення в літературознавстві. Твори про радянське минуле представлені великою бібліотекою і ще продовжують з'являтися. Завдання науковців – дослідити актуальні питання, що лягли в основу художніх текстів і нищити росію на своєму гуманітарному полі бою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ваннер К. Тягар мрій : Історія та ідентичність у пострадянській Україні / Переклад з англ. Юлії Буйських. Київ. ДУХ І ЛІТЕРА, 2023. 316 с.
2. В'ятрович В. Реабілітація, «рожеве сприйняття радянського» – загроза для України / В'ятрович В. Нотатки з кухні «переписування історії». Київ: Наш Формат, 2021. С. 492–497.
3. Гребенюк Т. Спільний біль, війна й ідентичність: національна специфіка українського літературного метамодернізму. Від пост- до метамодернізму: зміна культурної парадигми сучасності. *Сучасні літературознавчі Студії*. Випуск 20. 2023. С. 30–58.

4. Гримич М. Лара. Роман. Київ : Нора-Друк, 2022. 304 с.
5. Гундорова Т. Постчорнобильська бібліотека: Український літературний постмодернізм. [Монографія]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Критика, 2013. 334 с.
6. Ірванець О. «Юра» і «Клавка»: історична діалогія, гендерно врівноважена назвами. Читомо. 14.01.2021 URL: <https://chytomo.com/iura-i-klavka-istorychna-dylohiia-henderno-vrivnovazhena-nazvamy/> (дата звернення: 19.12.2023)
7. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ. Ніка-Центр, 2016. 320 с.
8. Онишкевич Р. «Велика» країна без туалетного паперу. Антиноста́льгія за СРСР. Форпост. Громадський портал Львова. 26 червня 2017. URL: <https://forpost.lviv.ua/txt/suspilstvo/4595-velyka-kraina-bez-tualetnoho-papery-antynostalhiia-za-srsr> (дата звернення: 24.11.2023)
9. Поліщук Я. Пошуки Східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього. Чернівці: Книги – XXI, 2020. 192 с.
10. Поліщук Я. У пошуках минулого: авторський досвід Марини Гримич. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32. № 6 Ч. 2. 2021. С. 200–206.
11. Пухонська О. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті : монографія. Київ: Академвидав, 2018. 304 с.
12. Сатгер Д. Доба безумства. Занепад і кінець Радянського Союзу. Пер. Наталії Комарової. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 528 с.
13. Шльогель К. Археологія комунізму, або Росія у ХХ столітті. Реконструкція картини. Пер. з нім. Іванни Витрикуш. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 120 с.
14. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща. Переклад з англійської Георгія Касьянова, Миколи Климчука, Миколи Рябчука, Ярослави Стріхи, Дзвенислави Матіяш та Христини Чушаак. Вид. друге. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. 2016. 552 с.
15. Stańczak-Wiślicz K. Traktorzystka – o potędze wizerunku. *Teksty Drugie* 2013, 3, s. 150-163. URL: <http://surl.li/piodu> (дата звернення: 03.12.2023)